

DARIUSZ TARASIUK (LUBLIN)

ORCID: 0000-0002-8842-1410

„Odezwa do Polaków” Rządu Tymczasowego w świetle gazet polskich i rosyjskich ukazujących się w Rosji

Słowa kluczowe: rewolucja lutowa, niepodległość Polski, stosunki polsko-rosyjskie, gazety

Keywords: the February Revolution, Poland's independence, Polish-Russian relationships, newspapers

Abstract: This article presents the responses of Polish and Russian newspapers published in Russia after the February Revolution of 1917 to the Interim Government's *Proclamation to Poles* which heralded a revival of an independent Polish state. Based on the source texts, the article presents opinions of Polish and Russian journalists on the issue. An analysis of the press texts leads to a conclusion that nearly all the circles welcomed the act, turning a blind eye to its controversial provisions like the one about the Polish-Russian free military alliance.

Po zwycięstwie rewolucji lutowej 1917 r. otwartą stała się kwestia uznania przez rząd rosyjski prawa do niepodległego bytu narodu polskiego. Prawie wszystkie przebywające w Rosji polskie środowiska polityczne opowiedziały się za niepodległością zjednoczonej Polski, chociaż oczywiście różnie rozumianej¹. Wypowiedzi na ten temat znalazły się na porządku dziennym zarówno w założeniach programowych polskich grup politycznych i społecznych, jak i na łamach prasy polskiej².

¹ D. Tarasiuk, *Polski obóz narodowy w Rosji w latach 1917–1918*, Lublin 2014.

² Szerzej o prasie polskiej w Rosji w 1917 r.: M. Korzeniowski, K. Latawiec, M. Gabryś-Sła-

Tymczasem rosyjski Rząd Tymczasowy w pierwszych dniach swojego urzędowania, zajęty wydawaniem olbrzymiej liczby nowych aktów prawnych, początkowo nie wykazywał zrozumienia dla postulatów Polaków, w przeciwieństwie do oczekiwania Finów. Dominujący w rządzie kadeci stali nadal na stanowisku autonomii Polski w ramach państwa rosyjskiego. Zwolennikiem takiego stanowiska był m.in. minister spraw zagranicznych Paweł Nikołajewicz Milukow. Takie widzenie problemu potwierdzały nie tylko wypowiedzi poszczególnych rosyjskich ministrów, lecz także artykuły prasowe publikowane w organie prasowym kadetów, gazecie „Riecz” („Речь” / „Mowa”). 18 III 1917 r. opublikowano w niej artykuł pt. *Nowa Rosja a Polska*, w którym zastanawiano się nad nowym znaczeniem odezwy wielkiego księcia Mikołaja Mikołajewicza z 14 VIII 1914 r.; co zaskakujące, nie padło w nim wcale słowo niepodległość³.

Jednak inne ukazujące się wówczas dzienniki rosyjskie nie wypowiadały się przeciwko hasłu niepodległości Polski. Nie oznaczało to, że jednoznacznie ją popierano. Ciekawą postawę zajęła redakcja liberalnych moskiewskich „Russkich Wiedomosti” („Русския ведомости” / „Wiadomości Rosyjskie”): wcześniej przeciwna idei niepodległości Polski, po rewolucji lutowej przestała w ogóle wypowiadać się na ten temat. Za niepodległością Polski opowiedziały się natomiast redakcje organów demokratycznych – „Dien” („День” / „Dzień”) i „Kijewska Mysl” („Киевская мысль” / „Myśl Kijowska”) oraz radykalnej pietrogradzkiej „Russkoj Woli” („Русская воля” / „Wola Rosyjska”)⁴.

Milczenie rządu rosyjskiego skłoniło polityków polskich do otwartego podniesienia kwestii niepodległości państwowości polskiej na arenie publicznej. Już 19 III 1917 r. na posiedzeniu Polskiego Komitetu Demokratycznego w Piotrogradzie, organu kierowniczego polskiego ruchu demokratycznego w Rosji, uchwalono ostateczną treść odezwy w sprawie przyszłości Polski, w której zapisano, że „Rosja winna uznać niepodległe państwo polskie, którego formę konstytucyjną określi polski Sejm Ustawodawczy”. Odezwę opublikowano 21 III 1917 r. nie tylko w gazetach polskich, lecz także w prasie rosyjskiej, m.in. w pietrogradzkich „Birżewych Wiedomostiach” („Биржевые ведомости” / „Wiadomości Giełdowe”)⁵. W tym samym

wińska, D. Tarasiuk, *Leksykon uchodźstwa polskiego w Rosji w latach I wojny*, Lublin 2018; A. Ślisz, *Prasa polska w Rosji w dobie wojny i rewolucji (1915–1919)*, Warszawa 1968.

³ I. Clemens, *Новая Россия и Польша*, Речь, 5/18 III 1917, № 55(3797), s. 1; M. Tanty, *Rewolucja rosyjska a sprawa polska 1917–1918*, Warszawa 1987, s. 85.

⁴ *O odezwie do Polaków*, Echo Polskie, 18/31 III 1917, nr 68, s. 1.

⁵ *Odezwa Polskiego Komitetu Demokratycznego*, Echo Polskie, 8/21 III 1921, nr 60, s. 2; *Ode-*

czasie, 20 III 1917 r., w moskiewskim dzienniku demokratycznym „Echo Polskie” wysunięto tezę, że „przez wolną Rosję musi być uznana niepodległość Polski”. Jednocześnie zwracano uwagę na to, że nie jest wcale oczywiste, czy Rząd Tymczasowy zdobędzie się na „niedwuznaczne oświadczenie” w tej kwestii, gdyż znaleźli się w nim członkowie prawicy kadeckiej, stojącej na stanowisku autonomii Polski w ramach państwa rosyjskiego⁶.

Tego samego dnia kierowniczy organ polskiego obozu narodowego w Rosji, tj. Komitet Narodowy w Piotrogradzie, razem z polskimi posłami do parlamentu rosyjskiego opracował własną odezwę mówiącą o celach politycznych ruchu narodowego. Pisano w niej m.in.: „Rodzi się nowy między Rosją a Polską stosunek, oparty na zasadzie wzajemnego poszanowania swobody i prawa narodów do niepodległości”⁷. Odezwa ta została opublikowana następnego dnia, ale tylko w polskich gazetach, gdyż rosyjskie odmówiły jej wydrukowania⁸. Zmniejszyło to jej wydźwięk, gdyż miała przekonywać do niepodległości Polski przede wszystkim Rosjan, a nie Polaków. Prawicowy publicysta Kazimierz Erenberg (Ehrenberg), w artykule pt. *Nowa Rosja* zamieszczonym w pietrogradzkim „Dzienniku Polskim” wyrażał nadzieję, że nowe demokratyczne władze rosyjskie, pomimo że część ich członków jeszcze niedawno była negatywnie nastawiona do Polaków, zgodzą się na rozwiązanie sprawy polskiej „w duchu pełnej niezawisłości i złączenia z Rosją tylko dobrowolnym i równoprawnym sojuszem”⁹.

Po kilku dniach sytuacja uległa jednak zmianie i członkowie rosyjskich elit zaczęli wypowiadać się pozytywnie w kwestii prawa Polaków do niepodległego bytu państwowego. Aleksander Fiodorowicz Kiereński już 20 III 1917 r. na zebraniu organizacyjnym Polskiego Klubu Demokratycznego w Moskwie powiedział, że osobiście „uważa niepodległość Polski za konieczny warunek zgodnego współżycia dwu bratnich narodów, z których żaden nie będzie przewodził nad drugim”¹⁰. Niedługo

zwa Polskiego Komitetu Demokratycznego, Dziennik Petrogradzki, 8/21 III 1917, nr 1900, s. 2; L. Kozłowski, Rewolucja rosyjska i niepodległość Polski, [w:] Półksiężyc i gwiazda czerwona. Wybór pism Leona Kozłowskiego, Wilno 1929, s. 206.

⁶ *Przewrót w Rosji a sprawa polska, Echo Polskie, 7/20 III 1917, nr 59, s. 1.*

⁷ *Odezwa Kół polskich i Komitetu Narodowego, Gazeta Polska, 9/22 II 1917, nr 65, s. 1.*

⁸ J. Koźuchowski, *Dziennik*, k. 3, Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego, rkp. 1732/IV.

⁹ K. Erenberg, *Nowa Rosja, Dziennik Polski, 8/21 III 1917, nr 59, s. 1.*

¹⁰ *Kiereński na zebraniu Polskiego Klubu Demokratycznego, Echo Polskie, 8/21 III 1917, nr 60, s. 2; Za niepodległością Polski, Echo Polskie, 9/22 III 1917, nr 61, s. 1; J. Dąbrowski, Dwaj ministrowie, Dziennik Petrogradzki, 12/25 III 1917, nr 1904, s. 1. O wypowiedzi Aleksandra*

go potem 23 III 1917 r. inny wpływowy polityk rosyjskiej Partii Konstytucyjnych Demokratów, komisarz Rządu Tymczasowego w Moskwie, Mikołaj Michajłowicz Kiszkin w depeszy odczytanej na wiecu polskim w Moskwie napisał, że „demokracja może urzeczywistnić od dawna pożądaną sojusz powołanej do życia niepodległej Polski z wielką, wolną Rosją”¹¹. Tego samego dnia opublikowano w gazecie „Dzień” artykuł pt. *Rosja a Polska*, w którym popierano ogłoszenie niepodległości Polski jako niebędące sprzecznym z ideałami rewolucji rosyjskiej¹².

Kolejnym krokiem zbliżającym Polaków do uzyskania rządowej deklaracji w sprawie niepodległości państwa polskiego było ogłoszenie 27 III 1917 r. przez Radę Delegatów Robotniczych i Żołnierskich w Piotrogradzie odezwy do narodu polskiego. Spotkała się ona z optymistycznym przyjęciem socjalistów i demokratów; redaktor Jan Dąbrowski zauważył, że jej rola jest o wiele większa, niż mogłoby to wynikać z przyczyn formalnych. Piotrogradzka Rada Delegatów miała bowiem znaczący wpływ na posunięcia Rządu Tymczasowego i jak zauważał autor, z reguły ten ostatni ustępował przed jej naciskami. W związku z tym autor uważał, że Rząd Tymczasowy nie będzie miał wyjścia jak tylko ogłoszenie podobnego aktu¹³. Na uwagę zasługuje jednak to, że wypowiedź piotrogradzkiej Rady Delegatów nie znalazła szerszego odzewu w prasie. Co może zaskakiwać, w „Echu Polskim” oficjalną treść „Odezwy” piotrogradzkiej Rady Delegatów opublikowano dopiero 30 III 1917 r.¹⁴ Najważniejszym wydarzeniem z punktu widzenia interesów polskich było uchwalenie 29 III 1917 r. przez Rząd Tymczasowy „Odezwy do Polaków”, w której ten ostatni uznawał prawo do niepodległości zjednoczonej Polski¹⁵. W prasie polskiej pierwszy jej tekst zamieścił „Dziennik Petrogradzki” już 30 III 1917 r.¹⁶

Kiereńskiego wspomniano także w „Gazecie Polskiej”. *Kiereński o sprawie polskiej*, Gazeta Polska, 9/22 III 1917, nr 65, s. 2.

¹¹ *W sprawie niepodległości Polski*, Echo Polskie, 12/25 III 1917, nr 64, s. 2; *Min. Sprawiedliwości p. Kiereński na zebraniu Polsk. Klubu Demokratycznego*, Dziennik Petrogradzki, 10/23 III 1917, nr 1902, s. 2.

¹² M. Tanty, *Rewolucja rosyjska*, s. 89.

¹³ J. Dąbrowski, *Głos wolnej Rosji*, Dziennik Petrogradzki, 16/29 III 1917, nr 1907, s. 1.

¹⁴ *Odezwa do narodu polskiego*, Echo Polskie, 17/30 III 1917, nr 67, s. 2.

¹⁵ *Журналы заседаний Временного правительства. Март–октябрь 1917 г.*, т. 1, *Март–апрель 1917 года*, сост. Е.Д. Гринько, О.В. Лавинская, Москва 2001, s. 107; A. Achmatowicz, *Akty rosyjskie z marca 1917 roku dotyczące Polski*, *Studia z dziejów ZSRR i Europy Środkowej* 22 (1986); W. Toporowicz, *Komisja Likwidacyjna do spraw b. Królestwa Polskiego w 1917 r.*, *Z dziejów stosunków polsko-radzieckich* 9 (1972), s. 10–11.

¹⁶ *Odezwa Rządu Tymczasowego do Polaków*, Dziennik Petrogradzki, 17/30 III 1917, nr

„Odezwę do Polaków” niemal wszystkie polskie grupy polityczne przyjęły z autentyczną radością. Świadczyło o tym m.in. wspólne wystąpienie przedstawicieli różnych grup społeczności polskiej w Rosji. 30 III 1917 r. do premiera Gieorgija Lwowa przybyli: biskup Jan Cieplak w imieniu duchowieństwa rzymskokatolickiego, Aleksander Lednicki z Polskiego Komitetu Demokratycznego, Zygmunt Wielopolski z Komitetu Narodowego, Edward Paszkowski z Polskiego Komitetu Wykonawczego w Kijowie, Ignacy Szebeko reprezentujący posłów polskich do parlamentu rosyjskiego i Stanisław Grabski, przedstawiciel Polaków z Galicji, aby w imieniu wszystkich Polaków podziękować mu za uznanie prawa Polski do suwerenności. I. Szebeko w swoim wystąpieniu wyraził wówczas nadzieję, że obydwie narody, tj. polski i rosyjski, żyć będą obok siebie „jak wolni z wolnymi, równi z równymi”¹⁷. Podziękowania do Rządu Tymczasowego wystosowały również inne organizacje, np. Komitet Wykonawczy Zgromadzenia Polskich Organizacji Społecznych w Kijowie 31 III 1917 r. udał się do reprezentującego Rząd Tymczasowy w tym mieście Komitetu Wykonawczego celem przekazania mu wyrazów uznania w związku z wydaniem odezwy w sprawie polskiej. Przewodniczący delegacji Joachim Bartoszewicz zadeklarował wówczas poparcie dla nowych władz rosyjskich, mówiąc m.in., że Rosja odkupiła w ten sposób to, co ciążyło na stosunkach polsko-rosyjskich¹⁸. Komitet Główny Centralnego Komitetu Obywatelskiego w związku z wydaniem „Odezwy do Polaków” wystosował specjalny okólnik, w którym nie tylko witał decyzję rosyjskiego rządu w sprawie polskiej, lecz także nawoływał do organizowania manifestacji poparcia, których zadaniem miało być jednocześnie wzmacnianie wśród Polaków „ducha upragnienia” Polski, jako idei bytu niepodległego i wolnego, a nie tylko „ziemi karmicielki”¹⁹.

Prasa polska w pierwszych kilku dniach po wydaniu omawianej „Odezwy” zamieściła liczne artykuły przedstawiające i omawiające jej zapisy. Na wstępie trzeba podkreślić, że ich treść nie zawsze w pełni odpowiadała rzeczywistym ocenom tego

1908, s. 3. Oficjalnie została ona opublikowana w dzienniku rządowym tego samego dnia. *Воззвание Временного Правительства к полякам*, Вестник Временного Правительства, 17/30 III 1917, № 11 (57), s. 1.

¹⁷ *Przedstawiciele polscy u ks. Lwowa*, Dziennik Kijowski, 18/31 III 1917, nr 77, s. 3; *Delegacja polska u ks. Lwowa*, Gazeta Polska, 18/31 III 1917, nr 73, s. 1; *Polacy u prezesa ministrów*, Dziennik Polski, 18/31 III 1917, nr 68, s. 1; *Delegaci polscy u ministrów*, Echo Polskie, 8/21 III 1917, nr 68, s. 1.

¹⁸ *Deputacja polska*, Dziennik Kijowski, 16/29 III 1917, nr 77, s. 3.

¹⁹ *Okólnik Komitetu Centralnego*, Dziennik Polski, 19 III/1 IV 1917, nr 69, s. 1.

aktu, gdyż publikacje prasowe musiały uwzględniać reakcje drugiej zainteresowanej strony, czyli rosyjskiej. Dokumenty archiwalne informują, że wielu Polaków miało spore obawy o część zapisów w tym akcie. Zadawano sobie pytania: czy Rosjanie nie zechcą zepchnąć granic Polski jak najdalej na zachód oraz co stanie się, jeśli Polacy nie zechcą zawrzeć konwencji militarnej z Rosją²⁰. I Zjazd Organizacji Polskich na Kaukazie zwracał uwagę na to, że akt o niepodległości Rządu Tymczasowego jest niezgodny z zasadami ruchu rewolucyjnego, gdyż przyjmuje zasadę tworzenia Polski podług większości zaludnienia, a nie na podstawie „samookreślenia ludów”. To zaś mogło doprowadzić do pozostania poza granicami państwa polskiego ziem z ludnością rdzennie polską, „w których sztucznie tylko i czasowo osłabiono jej świadomość narodową”. Zauważano też, że akt ten powinien potwierdzić inne państwa koalicji²¹.

W prasie polskiej jednak na ogół nie podnoszono tych wątpliwości. Prasa najbliższego ideowo Rządowi Tymczasowemu polskiego obozu demokratycznego przyjęła „Odezwę” z dużymi nadziejami. Redaktor Jan Dąbrowski w artykule pt. *Dzień odkupienia*, zamieszczonym na łamach „Dziennika Petrogradzkiego” podkreślał, że był to akt niewymuszony, chociaż przyznawał, iż dla wtajemniczonych nie był on niespodzianką od kilku dni. Entuzjastycznie informował czytelników, że rząd rosyjski nadał Polakom niepodległość bez ograniczeń. Nawet jego niepokoił jednak zapis o ustaleniu granic Polski w oparciu o kryterium etnograficzne, które nie wiadomo w jaki sposób będzie określone²².

Entuzjastycznie „Odezwę” witał również Aleksander Lednicki w artykule pt. *Proklamacja Polski niepodległej i zjednoczonej* zamieszczonym w „Echu Polskim” z 31 III 1917 r. Podkreślał w nim m.in., że chociaż została ona wydana jedynie przez Rosję, to jednak w porozumieniu z innymi państwami koalicji²³. Na łamach tego samego dziennika 11 IV 1917 r. ukazał się zamówiony przez redakcję artykuł autorstwa Mikołaja Andriejewicza Gredeskuła w „Russkoj Woli”, który zauważał, że „Odezwa” nie budzi wśród Rosjan negatywnych emocji, gdyż ci pogodzili się już z niepodległością bratniego państwa polskiego²⁴.

²⁰ Archiwum Narodowe w Krakowie, Naczelny Komitet Narodowy, 44, k. 66.

²¹ Государственный архив Российской Федерации в Москве, ф. Р1041, оп. 2, д. 283, л. 3, Uchwały I Zjazdu Organizacji Polskich na Kaukazie.

²² J. Dąbrowski, *Dzień odkupienia*, Dziennik Petrogradzki, 18/31 III 1917, nr 1909, s. 1.

²³ A. Lednicki, *Proklamacja Polski niepodległej i zjednoczonej*, Echo Polskie, 18/31 III 1917, nr 68, s. 1.

²⁴ N.A. Gredeskuł, *Polska niepodległa*, Echo Polskie, 28 III/10 IV 1917, nr 76, s. 1.

Podobne stanowisko zajęła prasa polskiego obozu narodowego, która 2 IV 1917 r. opublikowała wydaną przez Komitet Narodowy odezwę skierowaną do Polaków. Przedstawiano w niej trudności, jakie napotykali Polacy dążący do odzyskania niepodległości. Pisano m.in., że była to praca „niewdzięczna, często niezrozumiana, przejmująca goryczą i zniechęceniem”. Wyjaśniano w zawołowany sposób, że współpraca obozu narodowego z caratem nie wynikała z wiary w obietnice tego drugiego, ale z dalekowzrocznego patrzenia w przyszłość. Na uwagę zasługuje to, że pominięto całkowicie ograniczenia, jakie zawierała rosyjska „Odezwa do Polaków”, gdyż z nieukrywaniem entuzjazmem witano „żadnymi ograniczeniami nieuwarunkowane” proklamowanie niepodległości zjednoczonej Polski, które – co podkreślano – było wynikiem między innymi aktywności obozu narodowego. Zwracano jednak uwagę na to, że odezwa jest jedynie etapem, a nie celem Polaków dążących do odrodzenia niepodległej i zjednoczonej ojczyzny. W związku z tym nawoływano rodaków do wytężonej pracy w celu wprowadzenia w życie postanowień aktu rządu rosyjskiego, tj. zjednoczenia Polaków oraz rezygnacji z ambicji partyjnych i prywaty²⁵. W prasie narodowej w pierwszych komentarzach zwracano uwagę na doniosłość historyczną decyzji Rosji. Przedstawiając akt, podkreślano, że został on wydany przez władze rosyjskie w porozumieniu z rządami państw alianckich, a nawet w wyniku interwencji państw ententy²⁶. Nie wspomniano natomiast wcale o udziale Lednickiego w nakłonieniu Rządu Tymczasowego do wydania odezwy w sprawie polskiej²⁷.

W prasie obozu narodowego jeszcze przed ogłoszeniem „Odezwy do Polaków” zwracano uwagę na to, że to nie rosyjska Konstytuanta powinna decydować o przyszłości Polski, ale kongres międzynarodowy, gdyż jeśli Polacy mają odzyskać niepodległość, to nie może o niej stanowić organ ustawodawczy sąsiedniego państwa²⁸. Po wydaniu odezwy, jak można się domyślać, z przyczyn taktycznych w publikacjach prasowych zaczęto bagatelizować zapis o „dobrowolnym sojuszu wojskowym”. Odrzucano interpretację, że oznacza on podporządkowanie wojska polskiego armii rosyjskiej. Według interpretacji prasy narodowej słowo „dobrowolny” wyrażało je-

²⁵ *Odezwa Komitetu Narodowego*, Dziennik Polski, 20 III/2 IV 1917, nr 70, s. 1; *Odezwa Komitetu Narodowego*, Nowy Kurier Litewski, 24 III/6 IV 1917, nr 81, s. 2; M. Tanty, *Rewolucja rosyjska*, s. 95–104.

²⁶ Z. Wasilewski, *Proces Lednickiego. Fragment z dziejów odbudowy Polski 1915–1924*, Warszawa 1924, s. 187.

²⁷ *Wojna Ameryki z Niemcami*, Dziennik Polski, 22 III/4 IV 1917, nr 72, s. 1.

²⁸ *Komitet i klub demokratyczny*, Gazeta Polska, 9/22 III 1917, nr 65, s. 2.

dynie życzenie Rosji, ale ostatecznie sojusz miał być zatwierdzony przez sejm i rząd polski w charakterze aktu międzynarodowego²⁹. Autor kryjący się pod pseudonimem Sincerus w artykule opublikowanym w „Gazecie Polskiej” wyrażał entuzjazm z powodu wydania wspomnianego aktu, zaznaczając jednak na koniec, że należy pamiętać o tym, iż sama zapowiedź niepodległości nie jest jeszcze jej spełnieniem³⁰. Natomiast „Dziennik Polski” zwracał uwagę na niekonsekwencję rosyjskich interpretacji sposobów ustalenia granicy odrodzonej Polski³¹.

Z tymi pozytywnymi ocenami znaczenia i treści „Odezwy” Rządu Tymczasowego kontrastowały wypowiedzi polskich socjalistów. W pierwszym numerze po rewolucji lutowej pietrogradzkiego „Promienia” najbardziej krytyczną ocenę przedstawił Bernard Mandelbaum. Pisał on, że o ile „odezwa proletariacka jest ścisłą, nie budzi żadnych wątpliwości co do intencji, zamiarów (...) odezwa Rządu Tymczasowego jest mętną, a zapowiedź niepodległości jest uwarunkowana całym szeregiem zastrzeżeń”³². Zaliczał do nich i zarazem krytykował hasła: Polska wolna, ale pożądanym jest związek wojenny z Rosją; Polska winna być niepodległą, ale jednocześnie nie gnębić mniejszości narodowych; Polska niepodległa, lecz w sojuszu z Rosją do wspólnej walki Słowiańszczyzny z germanizmem³³.

Wydanie „Odezwy” nie mogło pozostać niezauważone również przez prasę rosyjską. Już 30 marca opublikowano jej tekst, jednak dopiero na stronach drugiej lub trzeciej, m.in. w gazetach: „Riecz”, „Russkija Wiedomosti”, „Sowriemiennoje Slowo” („Современное слово” / „Słowo Współczesne”) i „Utro Rossii” („Утро России” / „Ranek Rosji”)³⁴. Za bardzo ważne wydarzenie uznała „Odezwę” jedynie redakcja gazety „Wieczernieje Wremja” („Вечернее время” / „Czas Wieczorny”), która pod tytułem periodyku opublikowała duży napis w języku rosyjskim „Niech żyje Zjednoczona Polska”, a poniżej sam tekst odezwy i opis reakcji na nią strony polskiej³⁵.

Tego dnia w prasie rosyjskiej pojawiły się też pierwsze teksty dotyczące oceny „Odezwy”. Jedną z tych pierwszych reakcji był artykuł opublikowany w „Rieczy”.

²⁹ *Proklamacja o Polsce i polityka Centralna*, Dziennik Polski, 6/19 IV 1917, nr 80, s. 1.

³⁰ Sincerus, *W godzinę dziejów*, Gazeta Polska, 22 III/4 IV 1917, nr 76, s. 1.

³¹ *Prasa rosyjska o odezwie do Polaków*, Dziennik Polski, 19 III/1 IV 1917, nr 69, s. 1.

³² B. Mandelbaum, *Dwie odezwy*, Promień, 31 III/13 IV 1917, nr 1 (12), s. 9.

³³ Tamże; W. Najdus, *Polacy w rewolucji 1917 roku*, Warszawa 1967, s. 128.

³⁴ Речь, 17/30 III 1917, № 65(3807), с. 2; Русскія Вѣдомости, 17 III 1917, № 61, с. 3; Современное Слово, 17 III 1917, № 3284, с. 3; Утро России, 17 III 1917, № 73, с. 3.

³⁵ И. Вегенцев, *Поляки о воззвании Временного Правительства*, Вечернее Время, 17/30 III 1917, № 1773, s. 1.

Przedstawiał on rządową, propagandową wizję okoliczności powstania aktu w sprawie polskiej. W pierwszej części tłumaczono się z opieszałości w jego ogłoszeniu. Zwracano w tym miejscu uwagę na następujące fakty: znajdowanie się ziem polskich pod okupacją wojsk państw centralnych oraz duże zróżnicowanie poglądów wśród polskich elit politycznych. Następnie informowano o rzekomych szerokich dyskusjach rządu z przedstawicielami elit polskich i rosyjskich w kwestii treści zapisów aktu³⁶. Przyznawano też otwarcie, że nie jest to akt ściśle prawny, ale gorące, płomienne wezwanie skierowane ku przyszłości. Według publicysty „Rieczy” w „Odezwie” nie znalazło się żadne słowo, przeciwko któremu mogliby protestować Polacy, gdyż wszystkie były zbieżne z ich celami³⁷.

Odpowiedzią na „Odezwę” był również artykuł pt. *Dawno oczekiwany dzień* zamieszczony tego samego dnia w gazecie „Nowoje Wremja” („Новое время” / „Nowy Czas”). Krytykowano w nim brak umiejętności wykorzystania przez carat braterstwa krwi Polaków i Rosjan. W nowej „Odezwie” widziano zaś wyciągnięcie ręki do Polaków, którzy – co podkreślano – również są Słowianami. Informowano także, że teraz oba narody pójdą „wspólnie do obrony Słowiańszczyzny”³⁸. Z kolei w „Russkija Wiedomosti” podkreślano, że do Polski zostaną włączone ziemie etnograficznie polskie, na których Polacy stanowią większość, co nie będzie sprzeczne z interesami Rosji, gdyż Polska pozostanie z nią w sojuszu³⁹.

Kolejne artykuły ukazały się następnego dnia. 31 III 1917 r. N. Jastrebów opublikował w gazecie „Birżewyje Wiedomosti” tekst pt. *Za naszą i waszą wolność*, którego już sam tytuł odnosił się do znanego polskiego hasła. Autor przedstawiał w nim dzieje sprawy polskiej w Rosji w latach I wojny światowej. Podkreślał, że o ile carat otwarcie mówił o zjednoczeniu ziem polskich, o tyle nigdy nie sprecyzował, co oznaczają ogłaszane hasła wolności, autonomii i samorządu Polski. W artykule przyznawano, że nie inaczej postępowały wcześniej partie wchodzące w skład Rządu Tymczasowego. Według autora artykułu nowa odezwa rządowa była inna, gdyż precyzyjnie określała przyszłość Polski, czyli jasno określała stopień udziału Rosji w budowie przyszłej Polski, tzn. godzono się na określenie przyszłego ustroju Polski przez Zgromadzenie Ustawodawcze w Warszawie, a rosyjska Konstytuanta

³⁶ *Петроград. 17 марта, Речь*, 17/30 III 1917, № 65 (3807), s. 1.

³⁷ Tamże.

³⁸ Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej: AAN), Centralny Komitet Obywatelski Królestwa Polskiego w Piotrogradzie (dalej: CKO), 469, k. 45, *Долго жданный день*, Новое Время, 17/30 III 1917.

³⁹ *Москва. 17 марта, Русския Ведомости*, 17 III 1917, № 61, s. 3.

miała jedynie wyrazić zgodę na oddanie Polsce części ziem państwa rosyjskiego. Natomiast pozostałe granice Polski miał wyznaczyć kongres pokojowy. Najbardziej chyba kontrowersyjny zapis „Odezwy” o wolnym sojuszu wojskowym interpretowano jedynie jako propozycję, a nie przymus. Jednocześnie uważano go za zbyt ograniczoną propozycję, w związku z czym stawiano pytanie, dlaczego nie zaproponowano Polakom innych wolnych sojuszów⁴⁰. W tym samym numerze „Birżewych Wiedomostiej” ukazał się artykuł autorstwa Aleksandra Babiańskiego pt. *W chwili historycznej decyzji*, który podkreślał zmianę stanowiska Pawła Milukowa⁴¹. Nowy akt w sprawie polskiej witały również „Izwestija” („Известия” / „Aktualności”), organ Rady Delegatów Robotniczych i Żołnierskich w Piotrogradzie, skupiając się przy tym na krytyce działań caratu w kwestii polskiej⁴². Uwagę na zmianę podejścia do kwestii polskiej w porównaniu z czasami carskimi zwracano także w „Sowriemniennom Słowie”⁴³.

Z kolei w gazecie „Nowoje Wremja” 1 IV 1917 r. ukazał się artykuł pt. *O przyszłym rządzeniu Polski*, który stanowił relację z wystąpienia Aleksandra Lednickiego. Znany adwokat i działacz społeczny informował w nim opinię rosyjską, że stosunki polsko-rosyjskie winny być ustanowione na zasadach współpracy międzynarodowej, na wzór relacji rosyjsko-angielskich czy francuskich. Potwierdzał on chęć przyszłej współpracy wojskowej oraz ekonomicznej. Uznawał, że jest jeszcze za wcześnie, aby rozmawiać o szczegółach takiej współpracy⁴⁴.

W artykułach prasy rosyjskiej pojawiały się również nadzieje, że Polacy będą zainteresowani zawarciem umowy federacyjnej z Rosją. W tym duchu pisała gazeta „Dień”, licząc na to, że Sejm Ustawodawczy w Warszawie wyrazi chęć federacji z Rosją, co byłoby korzystne dla obu stron. W ten sposób „Polska nie ma wyraźnych granic i Litwini mają pretensje do wschodniej części gub. suwalskiej, a do gub. chełmskiej Ukraińcy, granice zaś w Prusach Wschodnich i na Śląsku nie mogą być poprowadzone tylko na podstawie statystyki pruskiej”⁴⁵. Z kolei w gazecie „Russkaja Wola” Aszerow w artykule pt. *Do braci Finów i Polaków* wzywał Polaków, aby opuścili szeregi armii

⁴⁰ AAN, SKO, 459, k. 34; Н. Ястребов, *За нашу и вашу свободу*, Биржевые Ведомости, 18/31 III 1917.

⁴¹ *Echa odezwy Rządu Tymczasowego do Polaków*, Dziennik Petrogradzki, 19 III/1 IV 1917, nr 1910, s. 2

⁴² *Wolność Polski*, Gazeta Polska, 18/31 III 1917, nr 73 (498), s. 1–2.

⁴³ *Независимая Польша*, Современное Слово, 18 III 1917, № 3285, s. 1.

⁴⁴ AAN, SKO, 469, k. 1, *O будущем устройстве Польши*, Новое Время, 19 III/1 IV 1917.

⁴⁵ *Prasa rosyjska o odezwie do Polaków*, Dziennik Polski, 19 III/1 IV 1917, nr 69, s. 3.

państw centralnych⁴⁶, a Samoajłow nawoływał, aby Józef Piłsudski na wzór Tadeusza Kościuszki wywołał w Polsce powstanie⁴⁷. W podobnym duchu wypowiadały się redakcje gazet „Russkoje Słowo” („Русское слово” / „Rosyjskie Słowo”) i „Wieczernieje Wremja” uznające, że w nowej sytuacji walka o zwycięstwo w wojnie jest celem nie tylko Rosjan, ale i Polaków oraz „Utros Rossii”, uznająca, iż wojna do zwycięstwa to hasło wielkiej Polski⁴⁸. Z kolei „Rannoje Utro” („Ранное утро” / „Wczesny Ranek”) interpretowała m.in. zapis o wolnym sojuszu wojskowym jako korzystnym dla Polski, która potrzebuje sojusznika do obrony przed militaryzmem pruskim⁴⁹.

Oprócz optymistycznych artykułów pojawiły się również pewne obawy. W gazecie „Dien” w artykule pt. *Wolność Polski* zwracano uwagę na to, że trudno będzie określić granice państwa rosyjskiego i proponowano zorganizowanie w tym celu plebiscytów⁵⁰.

W pewnym stopniu interpretację przez środowiska rosyjskie zapisów „Odezwy” ujawniają artykuły prasowe pośrednio dotyczące tego problemu. Oto w gazecie „Nowoje Wremja” w połowie kwietnia 1917 r. ukazał się artykuł pt. *Przyszłość Polski* poświęcony krytyce stanowiska Tymczasowej Rady Stanu w Warszawie, uznającej niepodległość Polski ogłoszoną w Akcie 5 listopada 1916 r. Zarzucano w nim „rządowi warszawskiemu” dążenie do przyłączenia do Polski „terenów niepolskich” leżących między Rosją a Polską oraz oburzano się na interpretowanie „wolnego sojuszu wojskowego” jako ograniczenia niepodległości Polski, a nawet jako naruszenia honoru wolnego narodu polskiego. Artykuł podsumowano patetycznie: „Nie można uwierzyć, że braterskie węzły powstałe w mrocznych czasach rosyjsko-polskich stosunków, przed obrazem wspólnego wroga, nagle rozerwały się, teraz kiedy narodziły się nowe szczęśliwe warunki dla ich solidnego umocnienia”⁵¹.

Obawy o niekorzystne dla Polaków wyznaczenie granic nie były bezpodstawne. Po początkowym entuzjazmie Rosjan z czasem w prasie rosyjskiej pojawiły się arty-

⁴⁶ *Echa odezwy Rządu Tymczasowego do Polaków*, Dziennik Petrogradzki, 19 III/1 IV 1917, nr 1910, s. 2.

⁴⁷ *Prasa rosyjska o odezwie do Polaków*, Dziennik Polski, 19 III/1 IV 1917, nr 69, s. 3.

⁴⁸ *Независимая Польша*, Утро России, 18 III 1917, № 74, s. 3; *Echa odezwy*, Gazeta Polska, 19 III/1 IV 1917, nr 74 (499), s. 1; *Prasa rosyjska o odezwie do Polaków*, Dziennik Polski, 19 III/1 IV 1917, nr 69, s. 3.

⁴⁹ *Echa odezwy*, Gazeta Polska, 19 III/1 IV 1917, nr 74 (499), s. 1.

⁵⁰ *Echa odezwy Rządu Tymczasowego do Polaków*, Dziennik Petrogradzki, 19 III/1 IV 1917, nr 1910, s. 2; *Prasa rosyjska o odezwie do Polaków*, Dziennik Polski, 19 III/1 IV 1917, nr 69, s. 3.

⁵¹ AAN, Centralna Agencja Polska w Lozannie, 200, k. 717, *Будущее Польши*, Новое Время, 6/19 IV 1917.

kuły, których autorzy wysuwali zastrzeżenia do tekstu odezwy. Zgłaszano nawet pretensje do ziem Królestwa Polskiego, co potwierdzały propozycje przeprowadzenia plebiscytów w guberniach chełmskiej i suwalskiej lub wyrażano zaniepokojenie, że sam sojusz wojskowy nie wystarczy, aby silnie i „na zawsze” związać Polskę z Rosją⁵².

Podsumowując wypowiedź, należy zauważyć, że dzienniki polskie i rosyjskie w większości pozytywnie i z nadzieją przyjęły ogłoszenie przez Rząd Tymczasowy „Odezwy do Polaków” i starały się skupiać na jej pozytywnych stronach. Jednocześnie zauważano pewne jej niejednoznaczności, jak np. zapis o wolnym sojuszu wojskowym. Należy zauważyć, że obydwie strony widziały przy tym inne zagrożenia wynikające z realizacji zapisów „Odezwy”. O ile Polacy obawiali się, że Rosjanie będą chcieli narzucić im „wolny” sojusz i będą dążyć do ustalenia granic z Polską jak najbardziej przesuniętych na zachód, o tyle Rosjanie niepokoiли się, że Polacy w przyszłości będą chcieli całkowicie uniezależnić się od Rosji, a kością niezgody stanie się kwestia wyznaczenia granicy polsko-rosyjskiej. Powoływano się przy tym na konieczność współpracy Słowian przeciwko germanizmowi.

Na podkreślenie, jak się wydaje, zasługuje jeszcze jedno: o ile wydanie przez państwa centralne Aktu 5 listopada 1916 r. wywołało długą polemikę prasową, o tyle omawiana „Odezwa” Rządu Tymczasowego interesowała prasę, zarówno polską, jak i rosyjską jedynie przez kilka dni, później wracano do niej sporadycznie. Można to tłumaczyć nie tyle jej małym znaczeniem, ile mnogością rozgrywających się wówczas w zrewolucjonizowanej Rosji wydarzeń.

Nadesłany: 6 I 2020

Nadesłany po poprawkach redakcyjnych: 21 VI 2020

Zaakceptowany: 27 VII 2020

dr hab. Dariusz Tarasiuk, prof. UMCS
Uniwersytet im. Marie Curie-Skłodowskiej
Instytut Historii
pl. Marii Curie-Skłodowskiej 4a
20-031 Lublin
e-mail: dariusz.tarasiuk@umcs.poczta.lublin.pl

⁵² *Echa odezwy Rządu Tymczasowego do Polaków*, Dziennik Petrogradzki, 19 III/1 IV 1917, nr 1910, s. 2; Д.Н. Чихачев, *К вопросу о будущем устройстве Польши*, Петроград 1917, s. 4–6.

Summary

The Polish and Russian newspapers published in Russia after the February Revolution of 1917 welcomed the Interim Government's "Proclamation to Poles"; it predicted the establishment of an independent and united Polish state and as such it was perceived as a basis for harmonious future Polish-Russian relationships. The journalists presenting the "Proclamation" focused on its positive aspects in their efforts to gain the society's understanding and support. However, once the initial euphoria faded, the proclamation's ambiguities were noted, for example an item on a free military alliance between Poland and Russia and a general provision about establishing the Polish-Russian border with respect to the ethnographic criterion. Poles were afraid that Russians would want to enforce the theoretically "free" alliance and strive to fix Poland's borders as far westward as possible. On the other hand, Russians were concerned that in the future, Poles would not be willing to be completely dependent on Russia while the establishment of the Polish-Russian border would be a bone of contention. However, in the new political situation and the Central Powers occupying the Polish territories, these doubts were only theoretical and ultimately pushed to the background.